

Kas vajame uut põhiseadust?

Urmas Reinsalu

Nii nagu kirjaniku jaoks on kogu küsimus stiilis, on juristi jaoks alati ja ainult küsimus tõlgendamises. Külma sõja ajast on olemas nali, et mis on vahet kahel identsel õigusel Nõukogude Liidu ja Ameerika Ühendriikide konstitutsioonides?

Õigusel sõnavabadusele ja korraldada demonstratsioone. Vastus oli selles et polegi mingit vahet. Ainult Ameerika juristid tõlgendavad, et inimene on vaba ka pärast demonstratsiooni korraldamist.

Niisiis, meie konstitutsionalismi ja uue põhiseaduse vajaduse ümber arutledes peaksin ma auditoriumi jaoks käituma akadeemiliselt korrektselt ning nagu kohtuotsuses tegeliku otsuse ütlema ära alles ettekande lõpus.

Käitun siin vastupidiselt, ja ütlen juba ettekande alul: Ei, ei, ei.

Eesti Vabariik ei vaja minu hinnangul uut põhiseadust ei juriidiliselt, ei poliitiliselt ega samuti mitte rahvusvahelise elemendi- see on siis Euroopa Liidu liikmelisuse pärast.

Tsiteerin alustuseks mõningaid mõtteid professor Kanada juuraprofessor David Cameronilt.

- On tähtis, et ühiskond edendaks konstitutsioonilist kultuuri. Osavõtlik, kaasa haaratud, alusmüüri tugevdav ühiskond on lõppkokkuvõttes konstitutsioonilisele valitsusele hädavajalik. Austus ja lugupidamine on tähtsad tunded, mis on kohased kodanikele oma konstitutsiooni ja seda jõustavate institutsioonide poole pöördumisel.

- Oleks abiks, kui poliitiline üldsus saab mingil viisil jagada eelhinnanguid, mis on konstitutsiooniline- ja mis erakonnapoliitika. Mitte kõik probleemid ei oma konstitutsioonilist lahendust ja mitte kõiki konstitutsioonilisi küsimusi ei tohi lahendada otsekohe, on hea lasta mõnel magaval koeral lebada.

- Tavaliselt on tasakaalu eelis kasvavas kohanemises, mitte massilistes muudatustes. Tõendamiskohustus olgu sellel, kes soovib tõendada vastupidist.

- Mõiste "elav konstitutsioon" on kasulik inimestele meelde tuletamiseks, et põhiseadus on midagi rohkemat kui sõnad paberil.

Neid mõtteid korranud, kordan ma oma ettekande väidet: Eesti Vabariigis puudub täna nii poliitiline kui riigiõiguslik vajadus põhiseaduse totaalrevisjoniks.

Tsiteerin Lennart Merit tema ametist lahkumise kõnest:

Tsitaadi algus. "Eesti põhiseadus on aastast 1992 hästi toiminud. Ta on tõhusalt täitnud demokraatliku ühiskonnakorralduse alusmüüri rolli. Põhiseaduses sätestatud demokraatlikud mehhanismid toimivad. Rahvas ei ole põhiseadusest võõrandunud ja peab seda omaks. Eestil on väärt põhiseadus. Kuid põhiseaduse pikaajane traditsioon on väärtus ja põhiseadusliku korra väärtuseks ka põhiseaduse areng" Tsitaadi lõpp.

Põhiseadus saab areneda erineval moel. Esiteks, läbi muutunud tavade, niinimetatud konstitutsiooni konventsioonide. Tsiteerin Briti teadlasi Geoffrey Marshalli ja Graeme Moodiet” Konstitutsiooni tavade all mõtleme konstitutsioonilise käitumise reegleid, mis on siduvad neile, kes konstitutsiooni kasutavad. Riigi konstitutsioon muutub aja jooksul oluliselt, kui tavad, millest valitsev süsteem lähtub, muutuvad. Tavad, kombed, käitumisviis ja arusaama, mis vormivad konstitutsioonilist käitumist, reguleerivad pidevalt vastavalt ühiskonna evolutsiooniline ja kasvav kohandumine määrab “elava konstitutsiooni” arengu.

See on autoriteetne seisukoht ka Eesti rahvuslikus õiguskorras. Tsiteerin meie mahukaima põhiseaduse kommenteeritud väljaande sissejuhatust: Põhiseaduse optimaalse elluviimise maksimum nõuab, et tõlgenduse valikul tuleb silmas pidada sellist teed, mis tooks endaga kaasa põhiõiguste kõige tugevama kehtivuse Näeme, et põhiseaduse tõlgendusmaksimide arvestamisel on tegemist interpreteeriva tegevusega, mille olemuseks on kommunikatsioon kirjutatud konstitutsiooniõiguse ja tegelikkuse vahel. Võib koguni väita, et põhiseaduse tõlgendamine peab rahuldama sotsiaalsest tegelikkusest esilekerkinud nõudmisi. Tsitaadi lõpp.

Bill Clintonilt, ühelt elava põhiseaduse teooria tugevamalt kaitsjalt pärineb ka minu jaoks piltlik tsitaat: Thomas Jeffersoni jaoks tähendas inimeste võrdsus seda, et sa pidid olema jõukas, pidid olema mees ja pidid olema valge. Tänapäevaks on tõlgendus oluliselt muutunud.

Taoline arusaam põhiseadusest kui protsessist tähendab, et evolutsiooniliselt uueneb meie põhiseadus pidevalt, kuna muutub meie ühine arusaam.

Teine põhiseaduse arengutee on läbi Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kohtukollegiumi lahendite. Vaadates lahendite pea suurusjärgulist kasvu, võib ennustada lähiajal selle mõju vältimatut suurenemist. Ja see on positiivne tendents.

Kolmandaks võimaluseks on põhiseaduse arenemine läbi meie liikmeõiguste Euroopa Liidus. Kui Euroopa Liit uue konstitutsioonilise leppe kehtimahakkamisel mingi täidesaatva küsimuse poliitika kujundamise määrab lahendamisele näiteks riikideülevalt, siis kahtlemata see mõjutab põhiseaduses sätestatud Vabariigi Valitsuse pädevust Eestis ellu viia- sise ja välispoliitikat.

Neljäs põhiseaduse arengutee on põhiseaduse kirjasõna muutmise. Siin eristaksin ma kolme eraldiasetsevat muutmisevõimalust. Esiteks, muutmise kui olemasoleva põhiseaduses sätestatud normi ümberkujundamine. Teiseks täiendamine kui uue instituudi lisamine. Nii täiendati põhiseadust seoses Eesti liitumisega Euroopa Liiduga. Ja kolmandaks uus põhiseadus ehk põhiseaduse totaalrevisjon ehk sellises ulatuses konstitutsioonile reform, mis korraldab ümber riigi institutsioonilise ülesehituse.

Hoiatav näide, otsekui põhiseaduse totaalrevisjon lahendaks poliitilisi probleeme, on Eesti Vabariigi poliitiline debatt kahekümnendaist ning kolmekümnendaist aastaist. Toonane 1920 aasta põhiseadus muutus probleemiks iseenesest. Seda võtab kokku Johan

Laidoneri tsitaat 1929 aastast, kui ta keeldus kandideerimast toonasesse Riigikokku: “oleme revolutsiooni vaimus ja praktiliste riiklike kogemuste puudumisel loonud omale halva põhiseaduse, halvema kui kusagil mujal. “

Kolmekümnendad aastad tõid kaasa kaks põhiseaduse totaalrevisjoni, ja see poliitiline tagajärg oli eelkõige lõivu maksmine demokraatialle, kodanikuühiskonnale ja ka näiteks majandusvabadusele. Sarnast perioodi Soomes iseloomustab tabavalt suursaadik Max Jakobson oma teoses Väki-vallan vuodet: mitmepalgelise ühiskonna väärtused olid toona võõrad. Rahvuslik ühtsus tähendas paljude meelest ühenäolisust.

Vabanemisjärgses Eesti Vabariigis ei ole olnud initsiatiive uue põhiseaduse koostamiseks ei poliitiliselt ega juriidiliselt.

Põhiseaduse muutmise juriidiliselt fikseeritud katseid on olnud neliteist. Loetlen need neliteist katset, millest kolmteist on algatatud Riigikogu liikmete poolt ja üks ametist lahkuva president Lennart Meri poolt.

Esiteks, ettepanekud muuta Vabariigi Presidendi valimiskorda. Sellekohased ettepanekud sisaldasid kümnes eelnõus, Ka praegune ainus põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu, mis on Riigikogu menetluses, puudutab Vabariigi Presidendi otsevalimiste sisseseadmist.

Järgnevad teemad, millekohased eelnõud ei leidnud heakskiitu, puudutasid: Eesti kodaniku õigust pensionile (see on ainus eelnõu, mis algatati põhiseaduse rakendamise seaduse alusel kodanike poolt rahvaalgatuse korras), kohtunike ametiaja muutmise eluaegsest viieaastaseks, riigikaitse korralduses valitsuse osatähtsuse suurendamist (mis muide on suurepärane näide, sellest, kuidas praegu põhiseaduslik tava lahendab järkjärgult seda, mida sooviti toona teha põhiseaduse muutmisega) ja Põhiseaduse Kohtu loomine.

Üksnes kahel korral on põhiseaduse muutmise läbi viidud. Esiteks, kohaliku omavalitsuse volikogu volituste tähtaja pikendamine kolmelt aastalt neljale, mis rakendub 2005 aasta kohalike valimiste ajast ning rahvahääletusel heaks kiidetud põhiseaduse täiendamise seadus, mis oli põhiseaduslikuks aluseks Eesti Vabariigi liitumisele Euroopa Liiduga.

Nende loetletud ettepanekute iseloom, ei olnud enesestmõistetavalt mitte põhiseaduse totaalrevisjon, vaid põhiseaduse täiendamine või muutmise mingis konkreetses küsimuses.

Ometi on Eesti riigiõiguse lähiajaloo üks kaalukas näide, kus astuti samm sisuliselt uue põhiseaduse teksti ettevalmistamise suunas.

1996 aastal moodustati toonase Riigikogu põhiseaduskomisjoni ettepanekul Vabariigi Valitsuse poolt asjatundjatest koosnev ning toonase justiitsminister professor Paul Varuli juhitud Põhiseaduse juriidilise ekspertiisi komisjon, mille kaheosaline analüüs valmis 1998 aastal. Komisjoni ülesandeks oli analüüsida põhiseaduslike normide vastavust

Euroopa Liidu liikmesriikidele kohustuslikele põhiseaduslikele normidele, analüüsida põhiseaduslike institutsioonide pädevuse täpsema piiritlemise võimalusi ja esitada ettepanekud riikluse arengut takistavate lünkade ja ebatäpsuste kõrvaldamiseks.

Selle analüüsi saab jaotada kaheks. Esiteks, põhiseaduse peatükkide kaupa ekspertiis ning teiseks võimalike ettepanekute pakett põhiseaduse muutmiseks. Arvesse võttes nende mahtu (98 ettepanekut 168 paragrahvi kohta!) võib väita, et täies mahus rakendatavuse korral oleks tegemist olnud põhiseaduse nii ulatusliku muudatusega, et oleksime võinud rääkida niiöelda uuest põhiseaduse redaktsioonist, ning sellega seoses vormilt uuest põhiseadusest. Kuid seda mitte sisult.

Kuna need ideed on sama värsked kui toona, annan lühikese ülevaate komisjoni ideedest. Esiteks, põhiõiguste kataloogi muudatused suurema õiguskaitses huvides. Toon siin ühe näite Kieli ülikooli professor Robert Alexy ettepanekust, millega komisjon nõustus. Kehtiva põhiseaduse § 24 järgi ei tohi kedagi vaba tahte vastaselt viia üle seadusega määratud kohtu alluvusest teise kohtu alluvusse. Komisjoni hinnangul tuleks põhiseadust nõnda muuta, et välistataks ka võimalus seadusega määratud kohtualluvuse riiveks kui isik on nõus, kuna see võiks isiku põhiõigust ebaproportsionaalselt piirata.

Komisjon pidas vajalikuks kaaluda rahvaalgatuse instituudi sisseseadmist kõrvuti presidendi valimiskorra muutmiselega alternatiividena kas otsevalimistel või eraldi valimiskogu poolt. Komisjon põhjendas seda konstitutsioonilise vajadusega aktiveerida avalikku elu ning suurendada riigivõimu legitiimsust ning usaldatavust tervikuna. Eraldi muudatuste pakett käsitles kõrgemate riigorganite vaheliste pädevuste täpsustamist. Täiesti iseseisev ettepanek oli asutada põhiseaduse kohus, millel peatun hiljem lähemalt.

Komisjon esitas muudatusettepaneku põhiseaduse täiendamiseks seoses Eesti Vabariigi võimaliku ühinemisega Euroopa Liiduga. Minu hinnangul just selle komisjoni analüüsi ja välisekspertiiside alusel võeti Eestis suund sellele, et Euroopa Liidu õiguse ülimuslikkuse põhimõte ja mõjud siseriiklikule õiguskorrale ei integreerita meie põhiseadusesse mitte kogu põhiseaduse teksti läbivate lühikeste täiendavate õigusnovellidena, vaid eraldi Euroopa kaanoniga.

Tsiteerin kehtivat põhiseaduse täiendust ehk niinimetatud kolmandat akti: :§ 1.Eesti võib kuuluda Euroopa Liitu, lähtudes Eesti Vabariigi põhiseaduse aluspõhimõtetest. § 2. Eesti kuulumisel Euroopa Liitu kohaldatakse Eesti Vabariigi põhiseadust, arvestades liitumislepingust tulenevaid õigusi ja kohustusi.

Komisjon soovitas küll sõnastust, kus minu hinnangul oleks viidatud sätte õigusmõju fikseeritud arusaadavamalt . Tsiteerin: Eesti võib vastastikkuse ja võrdsuse põhimõttel Euroopa Liidu organitele delegeerida põhiseadusest tulenevaid riigivõimuvolitusi nende ühiseks teostamiseks Euroopa Liidu liikmesriikide poolt ulatuses, mis on liidu aluseks olevate lepingute rakendamiseks vajalik, ja tingimusel, et see ei vastusta põhiseaduse preambulas sätestatud Eesti riikluse aluspõhimõtteid ja ülesandeid.

Vabariigi Valitsus informeerib Riigikogu võimalikult vara ja laialdaselt Euroopa Liitu puudutavates küsimustes ning arvestab Euroopa Liidu õigusloomes Riigikogu seisukohi. Täpsem kord kehtestatakse Eesti Vabariigi liikmelisuse puhul seadusega.

On üllatav, et eelmine parlamendi koosseis nii kergekäeliselt loobus eelpool osundatud parlamentaarsest kaitseklauslist. Euroopa õiguse protsessis on täidesaatval võimul juhtinitsiatiiv ning taoline klausel oleks olnud oluline tagatis tulevikus sellele, et esindusdemokraatia põhimõtte alusel Eesti Vabariik teostab oma liikmeõigusi ja Eesti kodanikele tekkivad vahetud kohustused Euroopa õigusega.

Tänu õiguskantsleri initsiatiivile on kehtivas Euroopa kaanonis sees meie suveräänsuse kaitseklausel - Eesti kuulub Euroopa Liitu lähtudes põhiseaduse aluspõhimõtetest.

Me võime ja peame arutama akadeemiliselt selle kaanoni täpsustamist. Kuid Eesti Vabariik on Euroopa Liidu liikmesriik Nizza leppe alusel ning minu hinnangul iseenesest Nizza leppe järgi puudub praktiline vajadus läbivaks Euroopa Liidu õiguskorra ülimuslikkuse sätete lülitamiseks korduvalt meie põhiseaduse teksti. Need sätted on niikuinii meie kehtiva põhiseadusliku õiguskorra orgaaniline osa.

Seega, argument selle kohta, et Euroopa Liiduga liitumine tõi kaasa läbiva vajaduse põhiseadus igasse peatükki kirjutada Euroopa Liidu ja Eesti suhteid vastavas vallas, on eelkõige formalistlik. Selle väite esitajad peaksid osundama konkreetsele vastuolule või õiguslüngale põhiseaduses, mis säherduse purismi vajaduse kaasa toob. See meenutab hetkeks soovi põhiseadusega mängida esteetilistel kaalutlustel.

Omaette küsimus on Euroopa Liidu põhiseaduse lepinguga seonduvad õigussuhted. Selles valdkonnas vajame me põhjalikku õiguslast analüüsi ja ma ei hakka leppe võimalikke mõjusid hindama. Lepet analüüsitakse kõigis Euroopa Liidu liikmesriikides pingsalt ja enesestmõistetavalt on see ka Eesti Vabariigi akadeemiliste, erialaste ja poliitiliste ringkondade vastutus. Loogiline oleks luua Riigikogu juurde asjatundjatest juristide kogu, kes omapoolse ekspertiisi esitaks. Siin vajame vastust kahele küsimusele. Esiteks, kas Põhiseaduse leping toob vajaduse muuta Eesti Vabariigi põhiseadust ja teiseks, millised valdkondlikud õigusmõjud on leppel meie õiguskorrale.

Lisaks rahvusvahelisele on teine argument totaalrevisjoniks erinevate institutsioonid pädevuste niiõelda paikaloksutamine.

“Põhiseaduse Kohtu loomine. Eesti Vabariik vajab organit, kellel oleks põhiseaduse lõpliku tõlgendamise õigus. Kellel oleks õigus lõplikult lahendada näiteks valitsuse ja parlamendi vahelised vaidlused või presidendi ja parlamendi vahelised vaidlused. See institutsioon võtab ka ohu, et mõni võimukas peaminister, parlamendi liider või president hakkaks endale ahmima võimu, mis talle põhiseaduse järgi ei kuulu. Põhiseaduse Kohus looks selle tasakaalu, mida Eesti Vabariik toimimiseks vajab.”

Professor Sergio Bartole, kes autoriteetse euroopa riigiõiguse organi, Veneetsia komisjoni esindajana ja Trieste ülikooli professorina analüüsis võimalikku

konstitutsioonikohtu reformi Eestis, tegi mõningaid tähelepanekuid. Esiteks. Puudub võimalus individuaalkaebuste esitamiseks Riigikohtule, kontrollimaks seaduse vastavust põhiseadusele. teiseks, põhiseaduse järelevalve alal on üldiselt aktsepteeritud idee, et põhiseaduse järelevalve kohtunikel peaks olema spetsiaalne erialane kogemus. kui tavakohtunikul on tarvis tunda traditsioonilist õiguskultuuri, siis konstitutsioonikohtunikele sellest ei piisa. Viimased peavad lahendama kaasuseid, mida ei saa võrrelda tavakohtunike poolt lahendatavate kaasustega.

Kolmandaks, konstitutsioonikohtud tegelevad väga tihti kaasustega, mis puudutavad riigi põhiseaduslike organite vahelisi suhteid ja funktsioneerimist.

Ta jõuab seisukohale, et kui Eesti soovib suurendada põhiseaduslike garantiisid, on konstitutsioonikohtu loomine vajalik ja see toob endaga kaasa ka vajaduse välja töötada ja vastu võtta uued normid uusi funktsioone täitvate kohtunike ametisse nimetamiseks.

§ 1. Paragrahvi 15 lõige 2 muudetakse ja sõnastatakse järgmiselt:

“Igaühel on õigus pöörduda oma põhiõiguse rikkumise korral Põhiseaduse Kohtusse, kui muud õiguskaitse võimalused puuduvad või on ammendatud.”.

PS § 15 lg. 2 uus redaktsioon sätestaks individuaalse põhiseadusliku kaebuse. Individuaalse põhiseadusliku kaebuse vajadus tuleneb juba PS § 15 lg. 1 lausest 1. See norm sätestab, et igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Kui põhiseadus näeb ette pöörduda oma õiguste rikkumise korral kohtusse, siis peab see õigus olema mis tahes õiguse rikkumise korral. Praeguse süsteemi juures tekitavad probleeme eelkõige seadus ja kohtuotsus, mis rikuvad mõnda põhiõigust.

Kui isik leiab, et seadus rikub tema põhiõigust, siis puudub tal võimalus pöörduda kohtu poole väitega, et seadus rikub tema õigusi, ja nõuda selle tühistamist. Kehtiva korra kohaselt on küll konkreetse kohtuasja läbivaatamisel võimalik taotleda õigusakti põhiseadusvastaseks tunnistamist, kuid kui kohus keeldub põhiseaduslikkuse kontrollist, siis jääb isik kohtu kaitseta. Lisaks ei saa isikult alati eeldada (näiteks karistusseaduse puhul), et ta ootaks ära konkreetse kohtuasja. Just karistusseaduse puhul on seaduse endaga seotud rasked tagajärjed, mille puhul peaks olema avatud otsese põhiseaduslikkuse järelevalve võimalus.

Ka kohtuotsus võib rikkuda isiku põhiõigust. Siingi puudub praegustes menetlusseadustikes õiguskaitse võimalus.

Individuaalse põhiseadusliku kaebuse põhiseaduses sätestamise vajadus tuleneb sellest, et tegemist on isiku põhiseaduslike õiguste kaitse vahendiga. Kui õigused ise on sätestatud põhiseaduses, siis peab ka vahend nende kaitseks olema sätestatud põhiseaduses endas. Praegune olukord näitab, et üldisest PS § 15 lõikest 1 ei piisa ja et seadusandja ei pruugi alati arvestada põhiseaduslike õiguste kaitse põhiseaduslike nõuetega.

Põhiseaduse Kohus:

- 1) otsustab Vabariigi Presidendi ettepaneku alusel seaduse vastavuse põhiseadusele**
- 2) otsustab vähemalt viiendiku Riigikogu koosseisu taotluse alusel väljakuulutatud seaduse vastavuse põhiseadusele**

PS § 151 uus sõnastus loob Põhiseaduse Kohtu institutsiooni. Põhiseaduse Kohtu vajalikkus tuleneb võimude lahususe ja tasakaalustatuse printsiibist. Praegusel kujul on põhiseaduslikkuse järelevalve kohus üks Riigikohtu neljast kolleegiumist. Säärase lahenduse tagajärjeks on asümmeetria seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu vahel esimese kahe kahjuks. Säärane asümmeetria on vastuolus PS §-ga 14, mis seob põhiõigustega kõik kolm riigivõimu võrdsel määral. Euroopa põhiseaduslikule traditsioonile vastab, et põhiseaduslikkuse järelevalve kohus tehakse sõltumatuks nii seadusandlikust, täidesaatvast kui ka kohtuvõimust. Enesestmõistetavalt on kõigi kolme võimu ülesanne põhiseadust järgida ja teostada ning kodanik peab kõikide kohtute ees saama oma põhiõiguste rikkumise peale kaevata. Kui ta on seda teinud ja kohtu poole pöördumise võimalused on ammendatud, siis peab olema võimalus esitada kaebus ka viimase instantsi kohtu otsuse kohta. Institutsionaalselt eeldab see iseseisva põhiseaduslikkuse järelevalve kohtu olemasolu.

Pädevusvaidluste lahendamine muudab Põhiseaduse Kohtu tasakaalustavaks organiks riigis. Siin lahendamisele tulevad vaidlused saavad olema võimude lahususe ja tasakaalustatuse küsimused ning sellest printsiibist tulenevad kompetentsivaidlused näiteks parlamendi ja presidendi ning valitsuse ja presidendi vahel. Pädevusvaidluste lahendamise institutsioon annab probleemidele, millel praegu lahendus puudub, õigusliku ja kõige tähtsam lõpliku lahenduse. See aitab vältida riiklikke kriise, mis võivad tuleneda ühemõttelise põhiseadusliku praktika puudumisest.

Põhiseaduse Kohus lahendab vaid põhiseaduslike organite vahelisi vaidlusi. Põhiseaduslikuks organiks on põhiseaduses sätestatud riigorgan, millel on iseseisev pädevus ehk põhiseaduses sätestatud õigused ja kohustused. Seega ei ole põhiseaduslikuks organiks näiteks üksik kohus, ministerium, üksik kohaliku omavalitsuse üksus jne.

Vajalik oleks ka sätestada kohaliku omavalitsuse, ülikooli või teadusasutuse kaebuse esitamine sätestatud õiguste kaitseks. Kuna üksik kohaliku omavalitsuse üksus ei ole põhiseaduses sätestatud riigorgan ega ka põhiõiguste kandja, siis puudub tal õigus eelnevate sätete kohaselt kaitsta oma põhiseadusega tagatud autonoomiat Põhiseaduse Kohtu ees. See võimalus luuakse vaatluse oleva sättega.

Erinevates Euroopa riikides on põhiseaduse täiendamise kultuurid olnud erinevad.

Austria põhiseadust on muudetud 77 korral, Hispaania põhiseadust viimase 23 aasta jooksul vaid korra (andes Euroopa Liidu kodanikele õiguse osaleda kohalikel valimistel).

Meie, rahvuslik juristkond, kujundame Eesti põhiseaduskultuuri. Millised on minu kokkuvõtlikud märkused selle kohta.

Esiteks, Eesti Vabariik ei vaja põhiseaduse totaalrevisjoni.

Teiseks, Euroopa Liidu põhiseaduslikku leppe analüüsiks on vajalik parlamendi juures autoriteetne õigusteadlastest asjatundjate kogu moodustamine

Kolmandaks, tõsiselt tuleks kaaluda eraldi põhiseaduse kohtu instituudi rajamist

Neljandaks, põhiseaduse muutmise ei peaks aset leidma mitte blokkide kaupa, kus erinevaid küsimusi seotakse üksteisega. Kui seadusandja ja või rahvas on otsustanud mingis küsimuses põhiseaduse muutmise, siis tuleks eraldi eelnõuga seda teha

Viiendaks, dispuuti põhiseaduse muutmise, täiendamise ja parendamise üle ei pea kartma, see on vastupidi meie põhiseaduskultuuri rikastav ja arendav.

Kuuendaks, Riigikogu juurde tuleks koos akadeemilise Õigusteaduse Seltsiga asutada konstitutsiooniõiguse alaste uurimistöde õpperaha. Konstitutsioon elab, kuni teda järgitakse ja areneb, kuni teda uuritakse.

Seitsmendaks, Euroopa Liidu ja Nato liikmelisus ei tähenda absoluutselt seda, et meie põhiseadus tuleks vahetult ja risti-põiki läbi kirjutada liikmelisusest tulenevaid protseduure täis. Meil on üldprintsip liikmelisuse teostamise kohta. Vajalik on aga siseriiklikus seadusandluses protseduurid selgemalt paika panna, nagu on viidanud ka õiguskantsler oma selleaastases raportis. Näiteks Eesti Vabariigi poolt Euroopa Liidu ametiisikute määramisel. Muide, kasutan siin võimalust ja soovitan kõigile juristidele, ka kitsamalt riigiõigusest mittehuvitatuile uurida seda aastaaruannet. Oma kvaliteedilt ja sobivuselt käsiraamatuks ja õppevahendiks võrdlen ma seda sellise suurepärase tekstiga nagu Riigikohtu lahendite kogumik..

Kaheksandaks, eriti konstitutsioonilises ülemineku- ja tihedas arengufaasis pean oluliseks pidevate kitsamalt konstitutsionalismi alaste ümarlaua tekitamist, meie riigiõigusteadlaste, poliitikute ja valitsusametnike koostöökeskkonnana. Midagi konstitutsiooninõukogu taolist. põhiõiguste ja vabaduste alane haridus peab olema ulatuslikum tuntavalt kui täna. Meil on ülikoolid, meil on sisekaitseakadeemia tubli pere, aga meil on palju rohkem ametnikke, ärimehi teisi.

Ta peab olema lühike ja segane - nii olevat Napoleon soovinud näha oma Keisririigi põhiseadust. Loodan, et minu ettekanne vähemalt osaliselt ei vastanud selle ajaloost tuntud juristidevihkaja püstitatud mõõdupuudele.

Aitäh teile.